

7. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лінгвокультурологія: Курс лекцій / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
8. Лінгвістический енциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
9. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Юрий Михайлович Лотман. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – 464 с.
10. Марузо Ж. Словарь лінгвістических термінов / Ж. Марузо; пер. с фр.; предисл. В. А. Звегинцева. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 440 с.
11. Моррис Ч. У. Основания теории знаков // Чарльз Уильям Моррис. – Семиотика: Антологія / Сост. Ю. С. Степанов. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С. 45–97.
12. Петров И. Г. Субъект и его характеристики в научной парадигме и аксиологии / И. Г. Петров // Человек как субъект культуры / отв. ред. Э. В. Сайко. – М.: Наука, 2002. – С. 112–130.
13. Толстая С. М. Слово в контексте народной культуры // Язык как средство трансляции культуры. – М.: Наука, 2000. – С. 101–111.
14. Чик Г. Единицы культуры / Г. Чик // Системные исследования культуры. 2005 / науч. ред. В. С. Жидков. – СПб.: Алатейя, 2006. – С. 109–131.
15. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Умберто Эко / Пер. А. Г. Погоняйло, И. Г. Резник – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1998. – 432 с.
16. Durham W. H. Units of Culture // Human by Nature: Between Biology and the Social Sciences / P. Weingart, S. D. Mitchell, P. J. Richerson, S. Maasen (eds.). – Mahwah, NJ, USA: Lawrence Erlbaum Associates Publishers. – P. 300–313.
- 17.

Nadiya Andreychuk

The «language» of culture and lingual signs

Contemporary views on interrelation of signs of culture and lingual signs are considered and ways of applying semiotic categories for providing the integrated research of language and culture in cultural, anthropological and linguistic studies are considered. The notion of lingual cultural code is considered as the basic one.

Key words: semiotic object, language of culture, lingual cultural code.

Людмила Шитик

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПЕРЕХІДНИХ УТВОРЕНЬ

У статті окреслено концептуальні засади лінгвістичного аналізу перехідних утворень, проаналізовано, зокрема, найбільш ефективні і специфічні для такого суперечливого об'єкта вивчення методи й прийоми та визначено найбільш дієві методики синхронного аналізу явищ перехідності.

Ключові слова: перехідність, синкретизм, структурний метод, методика опозиційного аналізу, трансформаційний аналіз, методика моделювання функціонально-семантичних полів, метод запитань.

Надзвичайно важливим чинником, від якого залежить ефективність будь-яких наукових пошуків, є адекватність розробленої методики дослідження, вдалий вибір методів і прийомів. Існує загальна теорія методів пізнання, «яка визначає сутність кожного з наявних способів дослідження, з'ясовує залежність методів від специфіки об'єкта, визначає діапазон застосування різноманітних методик» [2, с. 119], і конкретні методи лінгвістичних досліджень, значною мірою зумовлені універсальними методами.

Методика дослідження – це загальна програма наукового пошуку, що охоплює систему «процедур аналізу мовних явищ та / або перевірки отриманих результатів» [19, с. 339], своєрідний інструментарій дослідження. Оскільки явища синхронної перехідності в граматиці вивчені недостатньо, то й методика дослідження синкретичних утворень також потребує вдосконалення. Недостатньо, як зауважує В. В. Бабайцева, кваліфікувати мовні / мовленнєві факти лише на основі інтуїції, потрібні граматичні, лексико-граматичні, синтаксичні «розпізнавальні знаки» тих чи тих

явищ, аналіз компонентів їхньої семантики [2, с. 120], визначення міри вияву синтезованих диференційних ознак тощо.

Мета статті – виокремити найбільш ефективні і специфічні для такого суперечливого об'єкта вивчення методи й прийоми, визначити основні етапи дослідження й опису явищ перехідності.

Одним із загальних методів лінгвістичних досліджень є структурний – «метод синхронного аналізу мовних явищ як варіантів складників цілісної системи мови – інваріантів, що перебувають у жорстко детермінованій внутрішній ієрархії відношень» [19, с. 587]. Основне призначення цього методу – пізнати мову як цілісну функціональну структуру, елементи й частини якої пов'язані чіткою системою лінгвістичних відношень [7, с. 266].

В. В. Бабайцева основний метод дослідження перехідних явищ кваліфікує як структурно-семантичний, оскільки він визначає структурно-семантичний напрям сучасної лінгвістики, водночас мовознавець зауважує, що «диференціація «значення елемента» і «значення відношення» дає змогу пояснити численні випадки синкретизму» [2, с. 125].

Структурний метод представлений різноманітними методиками синхронного аналізу мовних явищ, серед яких найбільш дієвими для дослідження явищ перехідності є такі:

1) методика опозиційного аналізу, що слугує для «виокремлення різних класів мовних одиниць, визначення таксономії цих одиниць на підставі їхньої семантично релевантної розбіжності за однією диференційною ознакою при схожості інших, тобто опозиції» [19, с. 588];

2) трансформаційного аналізу, який «виявляє схожість і відмінність між синтаксичними конструкціями шляхом встановлення правил перетворення їхніх ядерних структур і набору трансформацій за умови збереження лексичного складу конструкцій і синтаксичних зв'язків їхніх елементів» [Там само].

Як інструмент пізнання семантико-синтаксичної структури речення використовують і методика запитань, щодо важливості якої для аналізу, зокрема другорядних членів речення, висловлюють різні думки. Так, О. О. Потебня, О. М. Пешковський виступали проти запитань. О. М. Пешковський зауважував, що під час аналізу речення основне – зрозуміти відношення між членами, а за допомогою запитань це зробити не можна [16, с. 40–41; див. також: 17, с. 77–78]. Н. Л. Іваницька зазнає, що застереження стосовно використання запитань як практичного засобу розмежування членів речення певною мірою вмотивовані. «В основі плутанини, – вважає вона, – лежать складні процеси утворення різних словосполучень, які вимагають визначення допоміжних критеріїв розмежування синтаксичної ролі складної і досить розгалуженої різноманітності. Таким чином, кожен член речення відповідає на синтаксичне запитання, але не кожен може бути легко визначений за ним» [10, с. 21–22]. І. С. Лозебной зауважує, що ставити запитання до одного члена речення – «це результат нашої поспішності, і за уважнішого аналізу речення й контексту одне із запитань виявиться більш прийнятним, ніж інше» [14, с. 59–64].

Для кваліфікації типу семантико-синтаксичних відношень між лінгвоодинамиціями потрібен «спеціальний» технічний прийом, бо інакше довелось б кожного разу звертатися до логічного аналізу, що ускладнювало б вивчення граматики. Найкращим прийомом є вживання слів, що позначають відношення в найбільш чистому й узагальненому вигляді [18, с. 14–15], – питальних займенників. Використання запитань уможливлене завдяки особливій природі питальних займенників, що, як слушно зауважує В. М. Жирмунський, в абстрактній формі репрезентують категорійну сутність слова, його загальне поняттєве значення, граматичну форму і водночас його функцію в реченні [8, с. 9], а також завдяки наявності в них функції замітника.

Методика моделювання функціонально-семантичних полів, що репрезентує функціональний метод, теж прийнятна для дослідження явищ перехідності, оскільки теорія функціонально-семантичних полів і синхронної перехідності мають спільне у визначенні загальних понять і термінів. Заслугує на увагу передовсім розмежування ядра (центра, домінанти), якому властива максимальна концентрація ознак, і периферії, що характеризується неповним набором ознак. У цьому, як зазначає В. В. Бабайцева, простежено певну подібність теорії поля і явищ синхронної перехідності (синкретизму) [2, с. 87].

Функціонально-семантичне поле, що є одним із різновидів полів, О. В. Бондарко кваліфікує як систему «різноманітних засобів певної мови (морфологічних, синтаксичних, словотвірних, лексичних, а також комбінованих – лексико-синтаксичних і т. ін.), об'єднаних на основі спільності і взаємодії їхніх семантичних функцій» [6, с. 21]. Отже, це двобічна (змістово-формальна) єдність, витворена граматичними засобами конкретної мови разом із функціонально співвідносними лексичними, лексико-граматичними елементами, що є складниками тієї самої семантичної зони [5, с. 40]. А. П. Загнітко трактує функціонально-семантичне поле як «групування граматичних і лексичних

одиниць, що ґрунтуються на відповідних семантичних категоріях на підставі спільності їхніх семантичних функцій» [9, с. 115].

Методика моделювання функціонально-семантичних полів передбачає «представлення у вигляді спрощеної гіпотетичної абстрактної схеми сукупності мовних засобів одного чи всіх мовних рівнів, об'єднаної спільним змістом, формою, способом творення, функцією і т. ін., а також опис структури та складників цієї моделі» [19, с. 337].

Порівнюючи аналіз граматичних явищ із позицій теорії поля й концепцію перехідності, В. В. Бабайцева називає відмінності між ними, зокрема:

1) відрізняються аспектом дослідження мовного матеріалу (не всі компоненти лексико-граматичного угруповання можуть стати об'єктом аналізу в ракурсі перехідності);

2) функціонально-семантичні поля об'єднують зазвичай різнорівневі засоби, а перехідні явища здебільшого репрезентують внутрішньорівневі переходи (хоч можливі й міжрівневі зв'язки: слово і морфема, словосполучення і слово, слово і речення тощо);

3) у польових дослідженнях зазвичай не враховано системних зв'язків між окремими полями, у наукових студіях, виконаних в аспекті теорії перехідності, основну увагу зацентровано на взаємодії типових (центральної, ядерної) мовних явищ та наслідках цих відношень;

4) у теорії поля переважно розрізняють лише центр і периферію без диференціації зон синкретизму за кількісним складом диференційних ознак [2, с. 87–89].

Потреба в диференціації периферії спричинила виокремлення периферійних зон – ближньої, дальньої і крайньої периферії. На думку В. В. Бабайцевої, за такого моделювання не враховано опозиційне поле (поля), а тому периферійні зони мають інший вигляд, ніж за опозиційного аналізу. А поняття «проміжна ланка» взагалі не залучено до аналізу (вона збігається з однією з периферійних ланок, зокрема заповнює середню позицію – зону дальньої периферії).

Для наочності мовознавець об'єднує модель поля зі шкалою перехідності. Кількість виділених периферійних зон цілком збігається з кількістю перехідних ланок, буквене позначення яких дає більш наочне уявлення про кількісний і якісний характер поєднаних диференційних ознак.

Погоджуємося з думкою В. В. Бабайцевої про те, що обмеженість замкнутого поля можна зняти поєднанням полів (за наявності опозиційного поля). Таке накладання польових зон дає змогу наочно продемонструвати, які ознаки зникають, а які з'являються під впливом іншого поля [2, с. 91]. Це твердження і стало ключовим у виборі методики дослідження перехідних утворень. Ми віддали перевагу опозиційному аналізу, а не методу польового моделювання з огляду на більші можливості репрезентації кількісних і якісних параметрів поєднаних диференційних ознак явищ перехідності. Застосування буквеної символіки уможливило виокремлення й проміжного сегмента, що в моделі поля, як зазначено вище, названий «зоною дальньої периферії» (така назва, однак, не відображає специфіки проміжних утворень).

Пропонована для характеристики нетипових утворень методика лінгвістичного аналізу дає змогу виявити кількісні і якісні співвідношення диференційних ознак у синкретичних одиницях, визначити їхній функціональний статус у межах відповідного мовного рівня.

Зазвичай лінгвістичний аналіз здійснюють у два етапи:

1) установлення можливих відтінків значення за допомогою поставлених запитань (цей етап прийнятний для характеристики не всіх синкретичних утворень, а лише тих, які перебувають у підрядній залежності від синтаксично головного компонента в межах словосполучення чи речення, тобто для аналізу семантико-синтаксичних відношень, членів речення, складнопідрядних речень);

2) подальше оброблення одержаних результатів методом рівнозначних трансформацій та за допомогою опозиційного аналізу (у тих випадках, коли методика запитань недоцільна, цей етап аналізу є основним).

Метод запитань використовують насамперед для встановлення специфіки семантико-синтаксичних відношень та визначення часткових семантичних відтінків. Механізм його роботи передбачає два етапи. Суть першого полягає в переліку запитань. На думку Л. Д. Чеснокової, завдяки цьому методу, на відміну від використання запитань як методичного прийому навчання [20, с. 255 і далі; 13, с. 51 і далі], важливим постає не одне, а весь набір запитань, які можна поставити, оскільки їхня наявність є показником особливої семантики компонента. Питальні займенники, як зазначає Л. Д. Чеснокова, вибирають зі спеціальною цільовою настановою – «виразити і в такий спосіб установити синтаксичні і тільки синтаксичні відношення, що їх передає той чи той член речення» [23, с. 4]. Питальні займенники, постаючи заміниками конкретних структурно-семантичних компонентів, зазнають впливу з боку цих компонентів, певною мірою визначені ними. Конкретна словоформа, яку заступає займенник, впливає на його вибір, «по-перше, своїм лексико-граматичним значенням, по-друге, своєю конкретною морфологічною формою та, нарешті, – і це головне в

граматичному запитанні – значенням вираженого нею синтаксичного відношення» [23, с. 6]. Усі ці фактори по-різному взаємодіють між собою.

У процесі аналізу синкретичних конструкцій синтаксичне значення замінюваної словоформи виражається за рахунок її поєднання з іншими словами. У цьому разі питальний займенник вибирають або під впливом лексико-граматичного значення й морфологічних особливостей, або з огляду на синтаксичне значення без урахування лексико-граматичного значення й морфологічних особливостей. Наприклад, у реченні Скарбне від браконьєрів стережу (О. Гончар) синтаксичне значення словоформи від браконьєрів виражається через її сполучуваність з іншими компонентами. Одне запитання (стережу ^{від кого?} від браконьєрів) вибираємо під впливом лексико-граматичного значення і морфологічних особливостей, друге – з огляду на синтаксичне значення без урахування семантики й морфологічної специфіки (стережу ^{чому?} від браконьєрів), тобто практично можливі обидва запитання, які для аналізованого компонента є уточнювальними, оскільки одне з них нечітко відтворює характер лінгвооддиниці, а тому потребує конкретизації й уточнення іншим або іншими.

Слушним є зауваження Л. Д. Чеснокової про те, що «запитання, вибране під дією лексико-граматичного фактора, виразно не визначає специфіки синтаксичних відношень, переданих цією словоформою, тому постає потреба шукати таке запитання, яке більш точно вказувало б на значення синтаксичних відношень, через це використовують друге запитання, яке також характеризує тільки один аспект – синтаксичне значення словоформи» [23, с. 7].

Отже, можливість поставити двоє чи більше запитань до однієї словоформи зумовлена впливом різних показників цієї словоформи – лексико-граматичного і синтаксичного значень. В. В. Бабайцева диференціює «значення елемента» – лексико-граматичне значення словоформи – і «значення відношення» – синтаксичні відношення між компонентами, зауважуючи, що основним значенням, наприклад члена речення, є те, яке ґрунтується на синтаксичних відношеннях, але воно не вичерпується цим, оскільки кваліфікація члена речення базується на двох складниках: «значення відношення + значення елемента» [2, с. 125].

Обидва запитання для синкретичних утворень є потенційними, а наявність їх зумовлена тим, що одне нечітко відтворює характер семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами і тому потребує конкретизації й уточнення іншим (чи іншими). З огляду на це семантика синкретичних утворень є багатшою й глибиннішою, порівняно із семантикою типових явищ, а тому її не варто трактувати як звичайну суму поєднаних властивостей. На думку В. В. Бабайцевої, «синкретичні утворення не можна кваліфікувати за принципом «або – або», а потрібно відзначати «як те, так і інше» [3, с. 38].

В основі другого етапу лежить аналіз специфіки поставлених запитань, тобто врахування характеру заступання (повне чи неповне) і способу вираження семантико-синтаксичних відношень тим чи тим питальним займенником [23, с. 3–13].

За способом вираження семантико-синтаксичних відношень питальні займенникові слова розподіляють за двома групами: 1) займенникові прислівники, що своїм загальним лексичним значенням указують на характер семантико-синтаксичних відношень (чому? як? за якої умови? тощо), 2) займенники, які самі не визначають семантико-синтаксичних відношень, а передають їх унаслідок поєднання з іншими словами (хто? що? у будь-якій відмінковій формі).

Характер заступання і спосіб вираження семантико-синтаксичних відношень становлять специфіку граматичного запитання, і тому в процесі аналізу треба враховувати обидва ці чинники. Визнаючи доцільність запитань, обов'язково потрібно звертати увагу на лексико-граматичні особливості поєднаних словоформ, що дає змогу кваліфікувати тип семантико-синтаксичних відношень.

Наступний етап опрацювання матеріалу здійснюють у процесі трансформаційного аналізу, що дає змогу перевірити й підтвердити інтуїтивне припущення, зроблене на основі поставлених запитань. У процесі перетворень уточнюють конкретні значення семантико-синтаксичних відношень, визначають специфіку кожного з них, об'єктивно встановлюють співвідношення наявних семантичних відтінків.

Трансформацію зазвичай розуміють як таке перетворення однієї структури в іншу, за якого похідна структура тотожна вихідній за набором лексем і еквівалентна їй за змістом [22, с. 530]. Водночас варто відзначити й інший підхід, згідно з яким у процесі всіх або майже всіх трансформацій змінюється не лише формальний, але й семантичний спектр речення. Якщо внаслідок деяких перетворень (активно-пасивних, з'єднання тощо) загальне значення залишається незмінним і відбувається лише зовнішнє перетворення компонентів ядерної структури, то в інших трансформаціях (наприклад заперечення) важко говорити про повну тотожність «вихідної» і «трансформованої» структур [15, с. 115]. На важливості збереження синтаксичного підпорядкування,

що передбачає й семантичну тотожність, наголошує О. О. Селіванова, трактуючи трансформаційний аналіз як методику вияву схожості й відмінності між синтаксичними конструкціями через установлення правил перетворення їхніх ядерних структур і набору таких трансформацій за умови збереження лексичного складу конструкцій і синтаксичних зв'язків їхніх складників [19, с. 626].

Теоретичні засади трансформаційного аналізу закладені в працях американського лінгвіста З. Харріса (поч. 50-х р.р. XX ст.), пізніше вони лягли в основу породжувальної граматики Н. Хомського. Як зауважує О. О. Селіванова, трансформаційний аналіз практично не є способом представлення синтаксичної й семантичної структури речення в сучасному синтаксисі попри те, що означена методика зазнала критичного перегляду, знявши умову незмінності лексичного складу речення і синтаксичних відношень між лексемами. Його використовують як прийом «демонстрації ознак мовних явищ на підставі їхніх трансформаційних можливостей» [19, с. 627]. Ф. О. Нікітіна виокремлює трансформаційний метод і кваліфікує його як «різновид лінгвістичних досліджень, що формулює правила перетворень (трансформацій) для різних синтаксичних одиниць» [21, с. 639], у підручниках із загального мовознавства описують методику трансформації [7, с. 275–276; 12, с. 233–236 та ін.]. Виконуючи трансформації синтаксичних одиниць, дотримуємося думки Ю. Д. Апресяна про те, що будь-якій зміні форми відповідає деяка семантична зміна [1, с. 7], хоч загальна семантика конструкції повинна залишатися, і кваліфікуємо трансформації як методику дослідження мови і як спеціальний прийом.

У проекції на граматичний лад мови доцільно залучати такі трансформації: уведення та опущення деякого елемента (службових частин мови, узагальнювальних та уточнювальних слів), трансформації зі збереженням кількості перетворюваних компонентів, але з деякими змінами, а саме: форми слова, належності до певного класу, перетворення словосполучення в підрядне речення, одного типу складного речення в інший, експліцитні трансформації вихідної структури з семантичним моделюванням предиката тощо.

Отже, використання методики трансформацій дає змогу підтвердити або спростувати правильність визначення семантичних відтінків, що здійснене за допомогою методики запитань, провести, якщо можливо, подальшу диференціацію значень, а також «розкласти» синкретичні семантико-синтаксичні відношення і в такий спосіб визначити специфіку кожного з відтінків, які водночас є показником відповідності поставлених запитань характерові семантико-синтаксичних відношень.

Для визначення міри вияву синтезованих у нетипових явищах диференційних ознак доцільно проводити опозиційний аналіз (у науковій літературі також представлено різне його тлумачення: як метод, як прийом чи методика [19, с. 336; 21, с. 309–310; 2, с. 127–144 та ін.]). Попри неоднозначність його методологічного трактування, спільним у визначеннях є зауваження про наявність опозицій стосовно системи і між їхніми членами (див. детальніше: [11, с. 234–236; 19, с. 336 та ін.]). Нам імпонує підхід В. В. Бабайцевої, яка вважає опозиційний метод одним із основних сучасних методів дослідження явищ перехідності, оскільки він дає змогу виділити рівноправні члени опозиції **A** і **B** як типові явища («вузлові пункти», «типові граматичні одиниці» [4, с. 9], «полярні», «центральні», «типові», «ядерні» утворення [2, с. 128]), що є полярними рівноправними членами опозиції, та зону перехідності, яка характеризується, з одного боку, перевагою тих чи тих диференційних ознак (периферійні ланки **Aб**, **aБ**, що репрезентують функціонування певної одиниці в позиції явища **A** чи **B**) і, з іншого боку, – однаковою мірою вияву ознак **A** і **B** (проміжний тип **AB**).

В. В. Бабайцева проводить цікаву аналогію, порівнюючи типові одиниці із «зірками», а «сузір'я», створені опозиціями, залучають у свою орбіту не лише типові, а й синкретичні явища, які поєднують полярні типи перехідними ланками [2, с. 130].

Визначити співвідношення диференційних ознак мовних явищ зони перехідності можна завдяки використанню шкали перехідності, що є не лише умовно-графічним прийомом (засобом) наочного відтворення всього поля опозиції, а й інструментом аналізу мовного матеріалу. Позитивно оцінюючи розроблену В. В. Бабайцевою шкалу перехідності, Л. Д. Чеснокова зазначає, що ця шкала «відображає сутність явищ перехідності загалом і пояснює структуру синкретизму з урахуванням ступенів його вияву стосовно мовних явищ будь-якого рівня» [24, с. 44]. Використання шкали перехідності, на думку В. В. Бабайцевої, виконує і досить важливу функцію класифікації, упорядкування, незважаючи на деяку розмитість межі між синкретичними фактами [2, с. 143–144].

Зона синкретизму – це сфера перехідних утворень, які характеризуються синтезом диференційних ознак у синхронії і діахронії. Беззаперечним є те, що опозиційний аналіз маркований певною часткою суб'єктивізму, адже розмежування периферійних і проміжних ланок певною мірою умовне і приблизне, хоч відомі спроби диференціювати центр і периферію за допомогою кількісного критерію. Однак, як зауважує В. В. Бабайцева, «не можна не бачити ефективності виділення ланок

синкретизму, оскільки периферійні і проміжні явища, системний характер мовних одиниць, жива взаємодія між ними дають змогу виявити й наочно продемонструвати характер поєднаних ознак, відмежувати типові мовні категорії і визначити специфічні особливості синкретичних і типових явищ» [2, с. 135–136].

Найбільш суперечливою ланкою зони перехідності є проміжна **АБ**, що репрезентує синкретичні явища з приблизною рівновагою диференційних ознак полярних членів опозиції. Часто цю ланку називають зоною нейтралізації, маючи на увазі зняття протиставлень у складі опозиції. Однак, як справедливо зауважує В. В. Бабайцева, «основною розрізнявальною ознакою граматичних одиниць проміжної зони (**АБ**) є не зняття протиставлень, а синтез найбільш виразних диференційних ознак типових категорій (**А** і **Б**), що робить одиниці зони **АБ** семантично багатшими за одиниці всіх інших ланок шкали перехідності, зокрема й полярні типи **А** і **Б**» [2, с. 139]. З огляду на це проміжну зону доцільніше назвати «зоною рівноваги диференційних ознак полярних типів», оскільки для граматичних явищ цієї ланки характерне «як те, так і інше» [Там само].

Опозиційний аналіз включає два етапи. Обов'язковою умовою для його проведення є встановлення диференційних ознак типових явищ (**А** і **Б**), що є основою для виділення парадигматичної опозиції. Серед установлених ознак до уваги беруть найбільш суттєві, кількість яких є необхідною для протиставлення й зумовлена характером опозицій.

Другий етап передбачає виявлення ознак конкретного мовного факту й характеристику його з погляду належності до **А** чи до **Б**. Якщо всі ознаки властиві **А** чи **Б**, то аналізоване мовне явище є типовим для певної граматичної категорії, інакше компонент співвідносного ряду може бути синкретичним, тобто зберігати окремі властивості категорії **А** і **Б**, які за певних умов стають більш виразними [4, с. 11]. Зону перехідності і становлять конструкції, які тяжіють до групи **А** (**Аб**) чи до групи **Б** (**аБ**), та сполучення **АБ**, що позначене однаковою мірою вияву властивих типовим одиницям ознак.

Використання цього прийому дає змогу уникнути однозначності й категоричності у кваліфікації лінгвоодиниць, визначити міру вияву характерних для типових явищ ознак, виокремити ті конструкції, які уможливають подвійну кваліфікацію (див. практичну реалізацію методики лінгвістичного аналізу із застосуванням описаних методик: [25; 26])

Отже, лінгвістичний аналіз синкретичних явищ зазвичай передбачає два етапи: установлення можливих відтінків у значенні за допомогою методики запитань, що містить перелік запитань та аналіз їхньої специфіки; подальше оброблення одержаних результатів методом рівнозначних трансформацій та за допомогою опозиційного аналізу синкретичних утворень, що також здійснюють у два етапи: установлення диференційних ознак типових явищ та виявлення ознак конкретного мовного факту й характеристику його з погляду належності до **А** чи до **Б**. У пропонованій студії проблема лінгвістичного аналізу перехідних утворень окреслена загалом з акцентом на аналітичний огляд наявних теоретичних концепцій та з опорою на дібрані лінгвофакти. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в можливості застосування описаної методики для аналізу інших синкретичних явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1967. – 251 с.
2. Бабайцева В. В. Явление переходности в грамматике русского языка / В. В. Бабайцева. – М. : Дрофа, 2000. – 638 с.
3. Бабайцева В. В. Зона синкретизма в системе частей речи современного русского языка / В. В. Бабайцева // Филолог. науки. – 1983. – №5. – С.35–42.
4. Бабайцева В. В. Явления переходности в грамматическом строе русского языка и методика их изучения / В. В. Бабайцева // Явления переходности в грамматическом строе современного русского языка. – М. : МГПИ, 1988. – С. 3–13.
5. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1983. – 208 с.
6. Бондарко А. В. Функциональная грамматика / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1984. – 136 с.
7. Головин Б. Н. Введение в языкознание / Б. Н. Головин. – М. : Высшая школа, 1977. – 311 с.
8. Жирмунский В. М. О природе частей речи и их классификации / В. М. Жирмунский // Вопросы теории частей речи. – Л. : Наука, 1968. – С. 7–32.
9. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 378 с.
10. Іваницька Н. Л. Вивчення членів речення у 4–8 класах / Н. Л. Іваницька. – К. : Рад. школа, 1982. – 144 с.
11. Кодухов В. И. Общее языкознание / В. И. Кодухов. – М., 1974. – 303 с.
12. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Підр. для студ. філолог. спец. вищих закладів освіти / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 1999. – 288 с.

13. Листрова Ю. Т. Грамматический и фонетический разбор в системе занятий по современному русскому языку / Ю. Т. Листрова. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1966. – 64 с.
14. Лозебной И. С. В защиту смысловых вопросов при распознавании второстепенных членов предложения / И. С. Лозебной // Проблемы теории членов предложения. – Кишинев : Штиинца, 1973. – С. 59–64.
15. Николаева Т. М. Что такое трансформационный анализ? / Т. М. Николаева // Вопросы языкознания. – 1960. – № 1. – С. 111–115.
16. Пешковский А. М. Избранные труды / А. М. Пешковский. – М. : Наука, 1959. – 252 с.
17. Потехня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потехня. – М. : Учпедгиз, 1958. – Т. 1–2. – 536 с.
18. Савченко А. Н. Принципы классификации членов предложения / А. Н. Савченко // Совещания языковедов Юга России и Северного Кавказа по вопросу о членах предложения. – Ростов-на-Дону, 1959. – С. 14–15.
19. Селіванова Олена. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
20. Текучев А. В. Грамматический разбор в школе / А. В. Текучев. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1963. – 398 с.
21. Українська мова: Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови) та ін. – К. : Укр. енциклопедія, 2000. – 752 с.
22. Харрис З. С. Совместная встречаемость и трансформация языковой структуры / З. С. Харрис // Новое в лингвистике. – М. : Изд-во иностр.лит-ры, 1962. – С. 528–636.
23. Чеснокова Л. Д. Метод вопросов в системе методов при определении синтаксических отношений (на материале конструкций с творительным предикативным) / Л. Д. Чеснокова // Синтаксические связи и отношения. – Ростов-на-Дону, 1972. – С. 3–21.
24. Чеснокова Л. Д. Порядковые числительные в аспекте теории синкретизма / Л. Д. Чеснокова // Переходность и синкретизм в языке и речи. – М., 1991. – С. 44–54.
25. Шитик Л. В. Методика лінгвістичного аналізу семантико-синтаксичних відношень / Л. В. Шитик // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. – Черкаси, 2000. – Вип. 15. – С. 64–73.
26. Шитик Л. В. Методика опозиційного аналізу порівняльних конструкцій / Л. В. Шитик // Вісник Черкаського університету. Серія : Психолого-педагогічні науки. – Черкаси, 1998. – Вип. 8. – С. 85–92.

Lyudmyla Shytyk

Conceptual grounds for the linguistic analysis of transitive entities

The article outlines conceptual grounds for the linguistic analysis of transitive entities, the most effective and specific for such a contradictory object methods and means are defined, the most efficient ways of the synchronic analysis in transitivity are singled out.

Key words: transitivity, syncretism, structural method, means of oppositional analysis, transformation analysis, methods of modeling functional-semantic fields, questioning method.